

جمهوری اسلامی ایران

وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح
سازمان اتکا

رؤیای بهشت مسترقای باقی ایران

مؤلفان: سیدجلال الدین بصرام، محمدحسین فرجیو، سیدامیراحمد ذریه زهرا
مترجمان: قاسم عباسی... [و دیگران]، عکاس: سعید محمودی ازناوه... [و دیگران].
به سفارش سازمان اتکا. تهران: انتشارات تا ۱۴. سال ۱۳۸۳.

۳ ج.، مصور (رنگی)، نقشه: ۲۴ × ۲۴ س.م.
(دوره) ۱-۶-۹۶۴-۶۹۲۶-۶-۱ ISBN:
(جلد ۱) ۱-۷-۶۹۲۶-۶-۱ ISBN:

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا. فارسی، انگلیسی، عربی، آلمانی
ص.ع. به انگلیسی: The Dream of Paradise

۱. قالی و قالی باقی. ایران. ۲. قالی و قالی باقی. ایران. طراحی.
الف. بصرام، سیدجلال الدین، ۱۳۳۸- ب. ذریه زهرا، امیراحمد، ۱۳۳۱- ج. فرجیو، محمدحسین، ۱۳۳۶-
د. عباسی، قاسم، ۱۳۵۰- مترجم. ه. محمودی ازناوه، سعید، ۱۳۴۶-، عکاس.
و. اتکا. ز. عنوان. ح. عنوان: هنر قالی باقی ایران.

۶-۸ الف ۲۸-۹/ NK ۷۴۶/۷۹۵۵

کتابخانه ملی ۳۹۰۶.۸۲م

حق چاپ برای سازمان اتکا محفوظ است.
نقل قول از این کتاب با ذکر دقیق و کامل منبع آزاد است.

روایای بهشت
هنر قالی بانی ایران

جلد اول
قالی های عشق و نفیس

همکاران جلد اول

کمیسیون کتاب فرش اتکا

یوسف فروتن (رئیس کمیسیون) • یاسر فرهنگ • مجید پارسایا • غلام رضا مهدوی • حسین فکری

گروه تألیف

سیدجلال الدین بصرام (سرپرست گروه) • محمد حسین فرجو • سیدامیراحمد ذریه‌زهره

هیئت کارشناسی

سیدجلال الدین بصرام (رئیس هیئت) • سیدامیراحمد ذریه‌زهره • شادروان سیدرضا خشکنایی • احمد دانشگر
محمد حسین فرجو • زیلا رسام عرب‌زاده • بیژن اریایی

گروه اجرایی

حسین فکری (سرانجامی) • طه فروتن • عبدالرضا ظهیری • حمید علی محمدی

گروه تحقیق

بیژن اریایی • سیدجلال الدین بصرام • امیرحسین چیت‌سازیان • شادروان سیدرضا خشکنایی • سیدامیراحمد ذریه‌زهره
سیدعلی اکبر سیدی • سهیلا عدلی • روشنگر نقیب حضرتی

گروه مترجمان

عربی: یاسم محمدی • انگلیسی: قاسم عباسی، سیدجلال الدین بصرام • آلمانی: آرمین فاضل زاد

گروه ویراستاران

فارسی: محمدحسین فرجو • عربی: مجید حمیدزاده، یاسم محمدی • انگلیسی: مهدی عباسی • آلمانی: زهره سلامتی (لوتیزه واخلین)

از یاری مؤثر این عزیزان سپاسگزاری می‌شود: . . .

حسین منصوری • لیلا نادگر • مصطفی قاندها • علی کریمی • سیداحمد محیط طباطبائی • حبیب‌الله حبیبی فہیم • مجید قادری • محمد رضا کارگر • احمد ذراوه‌ئی
محمدحسین روشنگر • سیدابوالحسن موسوی سیرت • جواد رستم شیرازی • بدالله صفدرزاده حقیقی • احمد برمی مقدم • اکبر مهدی‌ئی • علی خدادادی • حسن حکمت‌نواد
فیض‌الله صفدرزاده حقیقی • روح‌الله میرزایی • کمال پیروز کیا • مہرداد غفاری • مریم طاهری

گروه هنری

طراحی: هادی قاسم‌پور، طه فروتن • مشاور هنری: علیرضا قادری • عکاسی: سعید محمودی ازناوه • خوشنویسی: حسین غلامی، حمید عجمی

گروه آماده‌سازی

حروفچینی: فاضل حفاده، ملیحه سعیدی، ام‌البتین علیم‌رادی • نمونه‌خوانی: ندا گلستانی

گروه فنی چاپ

لیتوگرافی: مؤسسه چاپ و نشر عروج، کوثر (ارام آبداری) • چاپ: پایدار، پدیده گوئیترگ (حمید دوستی، غلامی ناطری) • صحافی: معین (حیدورکلسی)

مجموعه

پادشاه بگذارد بر این نقش دل شده که این بافت رنج خون سرخه های ذوالفتون مندران نرمنده است. بیدار چه بسیار خطه ها که بی اعتنا و پر نخوت. کام بر این گلستان که اندر نهادیم سر بر عرش. حال آنکه آسمان را بر ایران زمین زیر پای مان فرستاده بود. تا بگوئی که امروز نام قاسم لای ایران بر ما چشم کشوده منظره های بدیع از عطاقت و فراست و چشمه های جوشنده از ذوق و ذائقه شرف ایرانیان است. بزنی انوشته در تالکان خیال بال مسیحی آرایش راستی را که کم کوش دل است که سر بر سینه این کی می کمر بگذارد و غنچه رنگارنگ کو ساربان عشق آسمانی آفریند کانش ابر خاطر نیاورد و دینا و این ترنج باطلی با رنگین گل تنه های دور و دست نایابی نغز. چرا که قالی ایران بهتری است آویخته بر داری که تار و پودش رنج است و نیازا! کس چرمی اند که این دختر کلان دشت انتظار چشمان شب بیدار خود را بر دامان دار کرده زده اند تا امروز آوازه افتخار این سرزمین در گوشه ای آویخته گردن آویز موزه ای باشد؟ در تمامی این ایام که. انکار ناکفته های دانشین قالی ایران را شیرازه بندی می کرد. با خود می اندیشیم که آیا وزارت دفاع می تواند باین پیشکش تبر بوسه ای از آتش را نام ایران زمین بر بگذردستان دلاویز نرمندهان قالی کشور باشد؟ آیا این سیر توفیق می تواند پرده های از پندار در اندیشه شان بدرد. که مفهوم واقعی دفاع. پاسداشت فرهنگ و ارثیه فرهنگی ایران و نبراندیشان است. این مبارک اقدام. بعنوان نمادی از شخصیت و هویت ملی ما عزیز و بزرگ امتی است و بآن پیشینه تاریخی قادر است تا جهان کثرت وجه دیگر تر باشد بگردد اینک نبره آسمان نزدیک تر است و متذنبان آن زمانی که از چرخه آسمانی به نبره یکدیگر بگفت و گویشند. زود تر به حصول اشتراکات خویش. دست می یابند و معروف است که گفت و گو مقدمه صلح است و صلح پایایی بر بال پرده نبره طرفه آنکه در این زمان که آتش فرودیان کران تا کران جلان ادا گرفته. برابیم اندیشه ای و آتش گل کی کند و دلسار را به انکلاف برای صلح فرامی خواند.

رئیس جمهور فره‌نخ‌ایران، این پیام غم‌خیزم را به نام ایران‌یان، ای بنا بر بیداری کند و وزارت دفاع قصد دارد با مجموعه کتاب خوش
 پرواکی از این پیام عظمی از این اندیشه را منتشر کند که: «اگر اقتصادی جهاد مقدس نباشد، دست نیروهای مسلح ایران فکری
 گفت و گفت یا صلح و آرایش». با این همه، امروز، انگاه، دیده آن آرزوی دیرین را زیر طاق ابرودان آبرو مند چهره‌ای از
 بنر آورده است که پریشانی آن عنوان و زار تحارای به نام دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح می‌دهند. اینک در مقام گسترش بنده بنر
 نمی‌دانم که صبرانه، رضاشاد فرزندت و فرزند پارسیانی دست اندر کاران این کام‌باشیم یا ساکنان بهجت فروزان آنان که اثر
 تا تلاش و پویخت کوشش در طسره‌های این مجموعه باقی است و می‌دانم که قیامی برای این قدر، افزوده نیست که شایان حرمت و لای
 دریایی عظمت نقش‌های مانی، گروه‌های کنای و پستی بریده آرزو مندی را به نام نرفالی ایران به جانان مسرعه داشته شما چشم دنیا
 را به تماشا می‌روزی بهشت کشودید، امید که دست دوست، هموار و دلواپسی‌های عاشقان و دیگران باشد، که فرمود:

خانه عشق پاکستان آباد

یکدلی بر شاسبارکت

عشق یعنی ترانه ترغیب

زود زنده‌ای پنا

خست عشق را گفت

این خدا زکات را می‌داریم

عشق

وزیر دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح

سید علی خامنه‌ای

باسمه تعالی

خاضعانه به درگاه پرورده‌گار یکتا شکر گزارم که توفیقی نصیبم فرمود تا بتوانم بخشی از سنوات خدمتی‌ام را در کنار اعضای محترم کمیسیون کتاب «هنر قالی بافی ایران»، بویژه آقایان یاسر فرهنگ، غلامرضا مهدوی، مجید پارسانیا و حسین فکری، صرف جمع‌آوری و اصلاح شناسنامه‌ی یکی از اضیل‌ترین آثار فرهنگی، هنری و صنعتی ایران عزیز کنم.

اکنون که به یاری حق بعد از چندین سال تلاش پیگیر، مجموعه‌ی «رؤیای بهشت» به همت جمع‌کثیری از صاحب‌نظران و هنرپروان و اساتید محترم به زیور طبع آراسته گردید، جا دارد از تلاش همه‌ی عزیزان و بویژه اعضای محترم کمیسیون تشکر کنم و این گنجینه‌ی گران‌قدر را تقدیم ملت شریف این مرز و بوم نمایم. باشد که چراغی فراراه احیای این صنعت عظیم و هنر فخم گردد.

سرتیپ دوم پاسدار یوسف فروتن
عضو هیئت رئیسه و معاون هماهنگ‌کننده‌ی سازمان اتکا
رئیس کمیسیون کتاب «هنر قالی بافی ایران»

پیش

www.ketab.ir

در سال‌های منتهی به پیروزی انقلاب اسلامی، برخی درباریان بدون توجه به تناسب مأموریت سازمان اتکا با موضوعی هنری و تخصصی همچون فرش، این سازمان را مأمور چاپ کتابی بسیار نفیس و پرهزینه در زمینه‌ی قالی ایران کردند. بدین منظور، علاوه بر وظیفه‌ی تأمین هزینه‌های طرح، سازمان مأمور شد تا مقدمات تألیف کتاب را نیز فراهم آورد. از این روی یکی از امرای ارتش به سفری اروپایی - امریکایی رهسپار شد تا هم قالی‌های ایرانی موزه‌ها را ببیند و هم محققان و مورخان این هنر را شناسایی کند. در جریان سفر، محقق و مورخی سوئسی به نام اروین گاتزروتن که پیش از آن آثاری در مورد هنر قالی ایران و تاریخ آن منتشر کرده بود، به دربار دعوت شد تا سفارش تألیف این اثر نفیس را به انجام رساند. گاتزروتن از فرش‌های ایرانی داخل و خارج از کشور عکس‌های بسیاری فراهم آورد و برای هر یک از آنها توضیحی نوشت. سپس این مجموعه را برای چاپ به مؤسسه‌ای در سوئیس ارسال کرد. امور آماده‌سازی، چاپ و صحافی کتاب به پایان رسید و به ایران فرستاده شد. کتاب آماده‌ی توزیع بود که انقلاب اسلامی ایران به پیروزی رسید و کتاب‌ها به دلیل داشتن تاریخ و نشانه‌های دوران شاهنشاهی در انبار سازمان اتکا ماندگار شدند.

مانعی به نام تاریخ مجعول شاهنشاهی

در سال ۱۳۶۱ مسئولان وقت سازمان بر آن شدند تا از هدر رفتن اموال عمومی جلوگیری و کتاب را با انجام اصلاحاتی کم‌هزینه توزیع کنند. از این زوایا مقدمه‌های کتاب را حذف کردند و خود مقدمه‌ای بر آن نوشتند و با تعویض جلد و برخی صفحات آغازین، کتاب را از نو به صحافی سپردند. مسئولان سازمان پیش از توزیع کتاب، از مراجع ذی‌صلاح کسب تکلیف کردند. از آنجا که در کلیه‌ی صفحات متن کتاب تاریخ‌ها بر مبنای تاریخ ساختگی شاهنشاهی آمده بود، تجدید نظر در کتاب مستلزم صرف هزینه‌های گراف دیگری شد. از این رو کتاب همچنان در بوته‌ی فراموشی ماند.

نقد و نظر کارشناسان

چندی بعد سازمان اتکا برای توزیع کتاب اقدام دیگری کرد. این بار وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی متن کتاب را در اختیار کارشناسان میراث فرهنگی و موزه‌ی فرش ایران قرار داد و آنها اعلام کردند که متن فاقد وجهت علمی و فنی، آن هم در سطح بین‌المللی است. ضمن آنکه در ضبط اسامی و اصطلاحات خاص و اصولاً درک مختصات فنی هنر فرش از سوی مترجم فارسی نیز اهمال صورت گرفته و مشکلات کتاب را دوچندان کرده است.

چه باید کرد؟

بی‌شک اگر اعضای هیئت مدیره‌ی سازمان اتکا به ارزش‌های فرهنگی این اثر واقف نبودند، همچنان این کتاب نفیس دور از دسترس علاقه‌مندان می‌ماند. با دقت نظر و دلسوزی‌های جناب آقای دکتر میرکاظمی، مدیرعامل وقت سازمان اتکا، و نیز بی‌گیری‌های مدیرانه سردار یوسف فروتن، معاونت هماهنگ‌کننده‌ی سازمان، هیئت ویژه‌ای به سرپرستی ایشان مأمور سامان‌بخشی وضع کتاب حاضر شد و با همفکری‌ها و رایزنی‌های دیگر اعضای هیئت، جناب آقای غلامرضا مهدوی (معاونت مالی) و جناب آقای یاسر فرهنگ (مشاور مدیرعامل)، طرحی به تصویب رسید که در آن قسمت‌های متنی کتاب از نو نوشته و سپس صحافی شود.

از اواخر سال ۱۳۷۹ عملیات اصلاح و بازبینی کتاب با نظارت هیئت مذکور، توسط گروهی از کارشناسان و اساتید صنعت فرش در مراکز علمی کشور صورت می‌گیرد. کارشناسان اطلاعات لازم را از گوشه و کنار ایران و نیز موزه‌های خارج از کشور جمع می‌آورند و در فرآیند یک تلاش طولانی و دشوار کل اثر را از نو می‌نویسند. در نسخه‌ی قبلی، اصل اثر به فرانسه است و ترجمه‌های فارسی، انگلیسی و آلمانی بر مبنای متن فرانسوی صورت گرفته است. اکنون اصل اثر به زبان شیرین

پارسی است و ترجمه‌ها از روی متن دقیق و کارشناسی شده‌ی فارسی صورت گرفته‌اند. اغلب تصاویر کتابی که در دست شماست، از همان کتاب چاپ سوئیس است، متن از نو نوشته و چاپ شده و صحافی کتاب تجدید شده است. به علاوه، سی قطعه عکس جدید نیز به تشخیص کارشناسان و برای غنای کتاب، در ایران به چاپ رسیده و به کتاب افزوده شده است.

اکنون سازمان اتکا از احیای سرمایه‌ی عظیمی که از آن مردم است و در گوشه‌ی انبار خود به غطلت مانده بود خوشنود است، ضمن آنکه صنعت فرش ایران برای معرفی خود در سطح جهان کتابی نفیس و از نظر علمی دقیق به دست آورده است که می‌تواند سالیان سال بدان بیابد. باشد که این تلاش طولانی و پُرحمت به رونق تجاری و رشد صنعتی و اعتلای هنر قالی ایران یاری رساند و دعای خیر اهالی این فن شریف را در پی داشته باشد.

سازمان اتکا

تابستان ۱۳۸۳

www.ketab.ir

قالی ایران بایبج و خم طرح‌ها و دلفریبی رنگ‌هایش در گوشه و کنار جهان گسترده و محیط زندگی انسان را چون باغی مصفا نموده است. نشاط کار و زندگی بافندگان در میان ترنم اشعار و صدای کوبیدن دفتین، با طرح‌ها و رنگ‌های قالی آمیخته می‌شود تا اثری باشکوه پدید آورد و زبان هزاران بیننده‌ی موزه‌های سراسر جهان را به تحسین هنر خلّاق ایرانی وا دارد.

پیشینه‌ی تاریخی

بسیاری از کارشناسان با مطالعه‌ی قدیمی‌ترین قالی جهان که در دره‌های آلتایی سیبری یافت شد، و بعدها به قالی «پازیریک» معروف گردید، بر این باورند که سرچشمه‌ی این هنر زیبا و اصیل ایران است. سیسیل ادواردز در اواسط قرن بیستم میلادی سفری طولانی برای تحقیق درباره‌ی قالی ایران کرده و سوابق تاریخی قالی‌های این سرزمین را مورد اشاره قرار داده است. او تلاش می‌کند که سابقه‌ی این هنر - صنعت را شناسایی نماید. عمر ادواردز آن قدر دوام نیاورد تا به اطلاعات مربوط به قالی پازیریک و قدمت و ارتباط نقوش ابنیه‌ی هخامنشی دسترسی پیدا کند، از این رو، به گفته‌های گرنفون، مورخ یونانی، در کتاب «آناکسیس» در مورد بهای یک تخته قالی ایرانی، و نیز گستردن قالیچه در زیر بستر ایرانیان در کتاب «سیرت کوروش» باشک و تردید نگریست و آن را دلیلی قاطع بر وجود این حرفه در ایران باستان ندانست. با وجود این، وی تصریح کرد که قدمت قالی‌های ایرانی قابل استنباط است.

پروفسور ویلهلم میستر در کتاب «قالی‌ها و قالیچه‌های شهری و روستایی ایران» با بیان شواهدی از یافته‌های باستان‌شناسی دره‌ی آلتایی و تاریخیم‌باسین که منجر به کشف تکه‌های کوچکی در مقبره‌ی لو. لان مربوط به قرون دوم یا سوم پس از میلاد شد، با استفاده از تشابه طرح قالی پازیریک با سایر طرح‌های ایرانی در همان روزگار و ایرانی بودن پشم تکه‌هایی از مقبره‌ی لو. لان، منشأ قالی‌های ایرانی را به ایران نسبت می‌دهد.

قراین تاریخی حاکی از وجود این حرفه در زمان ساسانیان است. در سالنامه‌ی چینی «سوئی» مربوط به سال‌های ۵۹۰ تا ۶۱۷ میلادی، از قالی به عنوان یکی از کالاهای ایرانی نام برده شده است. همچنین در تاریخ طبری راجع به فرش «بهارخسرو» که به فرش «بهارستان» نیز معروف است شرحی آمده و ابعاد آن ۴۵۰ قدم در ۴۵۰ قدم، و در منابع دیگر ۹۰ قدم در ۹۰ قدم، ذکر شده است. طبعاً وزن این فرش با این ابعاد با در نظر گرفتن وزن جواهراتی که گفته می‌شود به آن آویزان بوده است، به بیش از دو تن می‌رسد که نشان از توان فن‌آوری آن زمان دارد.

در طول تاریخ، هنر و صنعت فرش ایران با اوج و حضیض‌هایی همراه بوده است. این صنعت در هر زمان که در کشور ثبات نسبی و امنیت اجتماعی مناسب فراهم آمده رو به رشد و ترقی داشته و در هر زمان که کشور دستخوش جنگ و تحول بوده دچار رکود شده است. می‌توان ادعا کرد به رغم تحولاتی که در زمان برخی سلسله‌های حکومتی نظیر اواخر دوره‌ی تیموریان در این صنعت بومی اتفاق افتاده، مهمترین تحولات در آغاز دوره‌ی صفویه مقارن با حکومت شاه تهماسب و شاه عباس اول رخ داده است. در این زمان قالی از حالت کالایی که عمدتاً برای رفع احتیاجات روزمره‌ی زندگی مطرح بوده عرصه‌ای برای ارائه‌ی خلاقیت‌های هنری تبدیل شد. به همین دلیل آثار بافته‌شده در عصر صفوی غالباً دارای نام هنرمند خالق اثر یا کارگاه تولیدی و زمان بافت است. در این دوره شاهد یک جهش کمی و کیفی عظیم در طراحی و تولید قالی هستیم و شاهکارهایی که اکنون در موزه‌های سراسر دنیا نگهداری می‌شوند مربوط به این دوره و بعد از آن است. در طراحی‌های این دوره ضمن آنکه از آثار هنری پیش از اسلام و سایر کشورها استفاده شده، تأثیر پررنگ تفکر اسلامی هنرمندان رنگ و بوی دل‌پذیرتری به قالی‌های ایران داده است.

بعد از عصر صفوی تولید قالی، به رغم افت و خیزهایی که بدان دچار شده، دارای یک روند رو به رشد بوده است. بینش اسلامی طراحان و قالی‌بافان در دوران قاجار و

پهلوی در معرض هجوم اروپاییان به عرصه‌ی هنری قالی ایران قرار گرفت ولی هیچ‌گاه مغبون نشد. هرچند که در این دوران ورود برخی نقشه‌های فرنگی به طرح‌های قالی مشاهده می‌شود، اما خمیرمایه‌ی اصلی طراحی، کماکان دارای ریشه‌ی مذهبی و بومی باقی ماند.

با وقوع انقلاب اسلامی در ایران، فرهنگ اسلامی در عرصه‌ی هنر حضوری پررنگ‌تر یافت و قالی نیز از این تأثیر بی‌بهره نبود. امروزه طراحی‌هایی به کار می‌رود که ضمن بهره‌گیری از اصول و مبانی سنتی طراحی، مفاهیم اسلامی را با شکوه جلوه‌گر می‌کند. از نظر کمی نیز اکنون در دوران اوج به سر می‌بریم. علاوه بر یک میلیون و هشتصد هزار بافنده، سازمان‌ها و دستگاه‌های متعددی در امر سیاست‌گذاری، حمایت و پشتیبانی، آموزش و تحقیق مشغول فعالیت‌اند.

قالی که با قراردادن نخ‌هایی از پشم یا ابریشم با نظم و ترتیب خاص در کنار یکدیگر درست می‌شود، به محملی برای انتقال مفاهیم فرهنگی ملت‌ها تبدیل گردیده است. شروع کار قالی‌بافی در ایران و انحصار آن در این کشور برای مدت‌های مدید باعث شده که فرهنگ ایران با نقوش قالی به گونه‌ای منحصربه‌فرد عجین شود. به همین دلیل صادرات قالی به اقصای نقاط جهان نه تنها برای قالی‌باغان درآمد ایجاد کرده، بلکه راهی است برای صدور فرهنگ غنی ایران. گسترش این فن به کشورهای همسایه باعث شده است تا میان این فرهنگ‌های مختلف تعامل صورت بگیرد. امروزه با مطالعه‌ی نقوش قالی در کشورهای مختلف ایران، هند، چین، پاکستان و... می‌توان به راحتی نحوه و میزان تأثیرگذاری فرهنگ ایران و نیز تأثیرپذیری ایران از آن فرهنگ‌ها را مشاهده کرد.

درباره‌ی این کتاب

علی رغم قدمت هنر قالی‌بافی، تا یکی دو دهه‌ی قبل تلاش کمی برای ثبت این آثار ارزشمند و تألیف کتاب و تحقیق پیرامون جنبه‌های مختلف قالی صورت می‌گرفت.

کتاب حاضر یکی از معدود تلاش‌هایی است که در نیمه‌ی قرن حاضر صورت گرفته و مجموعه‌ای است که برترین‌ها را از باغ همیشه سرسبز قالی ایران گلچین و یکجا عرضه می‌کند. در این راه با همکاری عکاسان خبره از تعدادی از قالی‌های نفیس و قدیمی نوزده موزه‌ی جهان و ایران و تعداد زیادی مجموعه‌های خصوصی داخل و خارج عکس‌های هنری و جذابی تهیه شد. متأسفانه به دلیل نداشتن دقت کافی در انتخاب نمونه‌ها مجموعه‌ی انتخاب‌شده تصویر قالی‌های بخش‌هایی از کشور را نداشت. همچنین به علت نداشتن آشنایی کامل مؤلف با فرش و فرهنگ ایران، مطالب تهیه‌شده در مورد قالی‌ها فاقد صلاحیت علمی کافی و حتی در برخی موارد دارای اشتباهات فاحش بود. از این رو، تصمیم بر آن شد که برای رفع این نواقص اقداماتی صورت بگیرد و گروه مؤلفان از اوایل سال ۱۳۸۰ مأمور به انجام این کار شدند.

بدیهی است که انجام این امر مستلزم وقت زیاد و انجام مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای وسیع بود. به منظور استفاده‌ی بهینه از توان علمی موجود در کشور، محققان بسیاری دعوت شدند و تیم‌های کارشناسی متعددی تشکیل گردید. وظیفه‌ی این گروه‌ها تنظیم مراحل چندگانه‌ی داوری برای بررسی نتیجه‌ی مطالعات و تحقیقات انجام‌شده بود. با استفاده از این روش، گروه مؤلفان از متخصصانی که در مورد فرش‌های مناطق مختلف مطالعات عمیق داشتند دعوت به عمل آورد و تصاویر مربوط را به آنها ارجاع نمود. بدین ترتیب به طور همزمان تیم‌های مختلف کارشناسی کار خود را با انجام مطالعات کتابخانه‌ای در کتابخانه‌های مختلف، موزه‌های داخل، بررسی اطلاعات موزه‌های جهانی در شبکه‌ی جهانی اینترنت، مصاحبه با صاحب‌نظران، مراجعه به مناطق بافت و مشاهده‌ی نمونه‌های مختلف در کارگاه‌ها و بازارها آغاز کردند و در زمان مناسبی موفق به ارائه‌ی نتیجه‌ی تحقیقات خود شدند. کلیه‌ی کارهای انجام‌شده به تعدادی از محققان دیگر که دارای سابقه و توان علمی زیادی هستند ارائه شد و نظرات ایشان نیز اخذ گردید. مطالب تهیه و داوری شده هرچند از نظر علمی دارای

اشکالات کمی بود، اما یک اشکال اساسی که این روش به طور طبیعی به همراه داشت هماهنگ نبودن مطالب از نظر میزان اهمیت نکات مختلف توسط هر یک از کارشناسان و داوران بود. در این مرحله با تشکیل یک گروه داوری نهایی، وظیفه‌ی یکسان‌سازی محتوای کلیه‌ی مطالب تهیه‌شده طی جلسات متعدد صورت گرفت.

در آخرین مرحله‌ی تألیف، گروه مؤلفان که از ابتدا در تمامی مراحل حضور داشتند نتیجه‌ی کار داوران نهایی را گرفتند و آن را به صورت موجود در کتاب پرداختند. این امر شاید حساس‌ترین مرحله از کار به شمار می‌آمد، زیرا مطالب تهیه‌شده هر چند از نظر محتوایی به درستی هماهنگ شده بود، اما از نظر نوشتاری یکنواخت نمی‌نمود. برای وصول به یکنواختی مطلوب لازم بود کلیه‌ی مطالب مجدداً بازنویسه شود.

همچنین پس از بازنویسی، کار انتخاب واژه‌های تخصصی که در متن کتاب به کار رفته‌اند و نگارش واژه‌نامه‌ی کتاب آغاز شد. این واژه‌نامه در کنار فرهنگ‌های معدود فرش که در دسترس عموم قرار دارد، از عمق و جذابیت خاصی برخوردار است و حتی می‌تواند به عنوان یک کار علمی مستقل نیز مطرح گردد و بدین ترتیب بر غنای کتاب به نحو قابل ملاحظه‌ای می‌افزاید. برای افزایش اعتبار علمی واژه‌نامه مجدداً روشی مانند روش بررسی متون اصلی کتاب انتخاب شد و واژه‌نامه‌ی تهیه‌شده در دو مرحله داوری و بازنویسی گردید.

ساختار کتاب

تصاویر گردآمده در این کتاب در دو بخش عرضه شده‌اند: در بخش نخست دو گروه از تصاویر قالی که از نظر قدمت کاملاً متفاوت‌اند، در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. در ابتدای بخش، قالی‌هایی که بیش از دویست سال قدمت داشته و قبل از قرن سیزدهم هجری بافته شده‌اند آمده است. از این گونه قالی‌ها تعداد معدودی در موزه‌های ایران و جهان نگهداری می‌شود و نمونه‌های انتخاب‌شده از بهترین‌هاست. کیفیت بافت، ارائه‌ی

خلاقیت‌های هنری، تناسب رنگ‌بندی و طراحی بی‌نظیر این قالی‌ها انگیزه‌ی اصلی متولیان موزه‌ها برای نگه‌داری این آثار و همچنین دلیل انتخاب آنها برای این مجموعه بوده است. در ادامه‌ی این بخش تصاویر قالی‌هایی قرار دارد که در زمان معاصر و در نیمه‌ی دوم قرن چهاردهم هجری شمسی بافته شده‌اند. این قالی‌ها که توسط گروه مؤلفان و محققان برای اضافه کردن به مجموعه‌ی قبلی انتخاب شده، نشان‌دهنده‌ی روند روبه‌رشد در طراحی و بافت قالی در ایران است. متأسفانه به دلیل محدودیت‌های فنی در کتاب، امکان به نمایش در آوردن آثار بیشتری از شاهکارهای قالی‌بافی معاصر وجود نداشت. اما با دیدن و مقایسه‌ی همین نمونه‌ها با سایر آثار ارائه شده در این کتاب نیز می‌توان به میزان تحول در خلاقیت و نوآوری در قالی‌های معاصر پی برد.

در بخش دوم قالی‌هایی نمایش داده شده که در قرن سیزدهم و نیمه‌ی اول قرن چهاردهم هجری شمسی بافته شده‌اند. این قالی‌ها ضمن آنکه نفیس‌اند و در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی نگه‌داری می‌شوند، نشان‌دهنده‌ی جریان هنری موجود و غالب در مناطق مختلف کشورند. در این بخش تعدادی از تصاویر جدید توسط گروه مؤلفان انتخاب و به مجموعه‌ی قبلی اضافه شده است تا بدین ترتیب از هر منطقه‌ی بافت، لااقل نمونه‌ای معرفی شده باشد. برای آشنایی خواننده با وضعیت قالی‌بافی مناطق، مطالبی در ابتدای هر گروه از تصاویر مربوط به هر منطقه ارائه شده که می‌تواند به درک موقعیت قالی‌بافی ایران کمک کند.

نکته‌ی جالب توجه این است که برخی تصاویر بر اثر بی‌دقتی مؤلف اولیه به صورت وارونه چاپ شده و حتی در یک مورد که قالی دارای نوشته‌هایی نیز هست، تصویر آن پشت و رو است و در نتیجه نوشته‌ها معکوس دیده می‌شوند. این موضوع در مورد برخی قالی‌ها که دارای تصویر یک طرفه مانند گل‌دان هستند مشخص است و حتی در برخی موارد که طرح قالی از نوع متقارن است و تفاوت چندانی در تصویر مشاهده نمی‌شود تفاوت بالا و پایین قالی کاملاً محسوس است. از آنجا که

تصاویر کتاب پیش تر چاپ شده در بررسی و اصلاح کتاب در مواردی که امکان تغییر نبود، تنها به یک اشاره بسنده شده است. به منظور استفاده‌ی هر چه بیشتر محققان و علاقه‌مندان، اطلاعات تخصصی مربوط به هر قالی در کنار آن ارائه شده است. این اطلاعات بر دو قسم اند: دسته‌ی اول اطلاعات شناسنامه‌ای قالی شامل محل و زمان بافت، محل نگه‌داری، نوع طرح، ابعاد، رج شمار و امثال آن و دسته‌ی دوم اطلاعاتی است که خصوصیات قالی مورد نظر را از نظر جزئیات طراحی، رنگ بندی، تاریخچه و سایر نکات فنی مورد بحث قرار داده و از زوایای مختلف قالی را توصیف کرده است. بدین ترتیب کتابی که پیش روی شماست هر چند معرفت‌تمامیت این هنر سنتی نیست، اما می‌تواند به خوبی در گشودن دریچه‌های جدید برای محققان و علاقه‌مندان فرش دستباف عمل کند. تمامی تلاش گروه مؤلفان بر این بوده که کتابی بدون عیب و نقص تهیه و عرضه نماید، اما در عین حال همراه با نقایص و کاستی‌هایی است که امیدواریم با زیرگواری خوانندگان جبران گردد.

سیدجلال‌الدین بهنام
سرپرست گروه مؤلفان
تابستان ۱۳۸۳

